

Q-team MIRT-verkenning

Rivierklimaatpark IJsselpoort

Aan: Opdrachtgeversoverleg en Stuurgroep

Onderwerp: advies Q-team planvorming

Arnhem, 20 november 2017

Geachte leden van Opdrachtgeversoverleg en Stuurgroep,

Het Q-team kijkt terug op een prettige kennismaking met de Stuurgroep op 1 november jongstleden. Het is goed om elkaar te kennen en een gedeeld beeld van de opgave te hebben.

Wij hebben u eerder een Startadvies aangeboden waarin we aandacht hebben gevraagd voor een helikopterview om te komen tot een wenkend gebiedsperspectief. Dit heeft inmiddels geleid tot het opstellen van de (concept-)Handreiking Ruimtelijke Kwaliteit, waarin de lagenbenadering een belangrijke plaats heeft gekregen. Wij adviseren u dit document bestuurlijk vast te stellen. Dat geeft het project een helder inhoudelijk vertrekpunt en legt een belangrijke basis voor onze advisering.

Op basis van het kennismakingsgesprek brengen wij u graag advies uit ter ondersteuning van de volgende stappen in het planproces.

Urgenties

Wij zien de daling van de rivierbodem en de steeds hoger wordende uiterwaarden, de daarmee samenhangende verdroging, de flessenhals in de ecologische verbinding en de verrommeling van de flanken van het rivierdal als de meest urgente knelpunten.

Het inzicht dat onze rivierbodems dalen en de uiterwaarden steeds hoger komen te liggen ten opzichte van het rivierwaterpeil is de laatste jaren door de aandacht voor de hoogwaterproblematiek onderbelicht gebleven. Een belangrijk gevolg van de dalende rivierbodem is verdroging van de uiterwaarden. Hierdoor gaan bestaande natuurwaarden achteruit en worden Natura 2000-instandhoudingsdoelen bedreigd; ook kunnen natuurpotenties onvoldoende worden benut. De problematiek van de rivierbodemerodatie en lagere waterstanden vormt niet alleen een knelpunt voor de natuur, maar is ook een probleem voor de scheepvaart en de lokale recreatieondernemers. Nu komt dit probleem in het gehele bovenstroomse deel van de Rijntakken voor, maar op de IJssel is de insijding ter hoogte van IJsselpoort het grootst.

In het natuurnetwerk van Nederland ligt het beoogde Rivierklimaatpark op een cruciale plek. Het projectgebied verbindt de Rijn met de IJssel en de nabijheid van de gradiënt met de stuwwal van

de Veluwe is een uniek gegeven. Deze plek is op dit moment echter een flessenhals in het natuurnetwerk. De uiterwaarden van de IJssel functioneren niet optimaal als verbindingzone tussen riviergebonden natuurtypen, door barrières en mede door de verdroging. De uitersten van droogstand en overstroming worden voor de meeste organismen te groot. Daarnaast is de milieugradient naar de stuwwal door de aanleg van de A348 doorsneden.

En het gebied verrommelt. Typische stadsrandverschijnselen tekenen zich af, waardoor de ruimtelijke kwaliteit van het gebied achteruit gaat en dorpen en steden zich als het ware met de rug naar de rivier ontwikkelen. Zonder visie op de toekomst zal de verrommeling zich voortzetten met een 'ratjetoe' als gevolg.

Zoektocht naar een unieke kernkwaliteit voor de toekomst (Unique Selling Point)

Een integrale gebiedsontwikkeling kan een oplossing bieden voor de urgente knelpunten, mits een glashelder wenkend perspectief richting gaat geven. Wat is het Unique Selling Point? Dit is een zoektocht; de kernboodschap is nu nog diffuus.

Centrale vraag is wat dit project ambieert te zijn: richt het zich op de - ook relevante - pleksgewijze lokale en regionale opgaven voor de korte en middellange termijn? Of worden problemen op systeemniveau en voor de lange termijn beschouwd? Wanneer het project in de grotere context wordt geplaatst, komen vraagstukken rondom de afvoerverdeling bij het splitsingspunt in beeld. Dit is een essentiële systeemdificussie in relatie tot de duurzaamheidsopgave voor het rivierengebied. Hierbij speelt de relatie tussen de IJssel en de Waal: de Waal zit in een (te) krappe jas en is de gevaarlijkste rivier, de IJssel en het IJsselmeer hebben meer ademruimte in zich. Het is van belang de visie van het ministerie van I&W en Rijkswaterstaat hierbij te betrekken. Voor de (zeer) lange termijn, maar ook voor huidige systeemurgenties als de dalende rivierbodem, stijgende uiterwaarden en verdroging. Beide insteken zijn legitiem (mits het niet leidt tot spijt-maatregelen), maar het is wel zinvol bij de start een bewuste keuze te maken. "Is het project een herziening van het interieur of is het gebied toe aan een grote verbouwing?"

In essentie heeft de naam RIVIER-KLIMAAT-PARK potentie om een sterk merk te worden, maar inhoudelijk vertaalt dit zich nog niet door in het proces.

Het sterk neerzetten van RIVIER vraagt de beweging naar toekomstbestendig, veilig rivierenlandschap. Dit hangt voor dit gebied sterk samen met het omhoog brengen van de rivierbodem, verlaging van de zomerkades en rivierverruiming in bredere zin. Dan worden rivierprocessen zodanig beïnvloed dat er wordt toegewerkt naar een duurzamer evenwichtssituatie. Aanpak van rivierbodem, uiterwaarden en zomerkades kan hand in hand gaan met het sterk vergroten van de natuurwaarden in het gebied waardoor de flessenhals in de ecologische verbinding wordt aangepakt.

KLIMAAT is in deze context dé maatschappelijke urgentie van dit moment. Het duurzaamheidsaspect moet dan echter sterker worden belicht en kan worden gekoppeld aan de verbindende functie en de robuustheid van de rivier. Maar met rivierverruiming wordt alleen klimaatadaptatie geadresseerd. Dat wettigt de naam klimaatpark onvoldoende. Het is dan ook aan te bevelen om in te spelen op energietransitie-initiatieven, bijv. in de vorm van warmte-koudeopslag (diepe plassen) of andere vormen van energieopslag of -winning. Klimaatadaptatie en -mitigatie in brede zin benutten en neerzetten als leidmotief; anders is het te verkiezen of het woord klimaat maar te schrappen en (eerlijker) van rivierpark te spreken.

Met het PARK wordt de verbinding met de stedelijke omgeving gelegd. Dit vraagt om het recreatief doorontwikkelen van verbindingen tussen rivier, stad en Veluwe en om het realiseren van hoge kwaliteit. Dan krijgen de uiterwaarden de parkfunctie voor Arnhem en omringende dorpen aan weerszijden van de IJssel. Hier zijn zinvolle combinaties tussen recreatie- en natuurverbindingen denkbaar om de snelwegbarriere tussen Veluwe en uiterwaarden te slechten. De ervaring van Ruimte voor de Rivier leert dat een stedelijke context een belangrijke succesfactor is voor integrale gebiedsontwikkeling bij rivieropgaven.

Als het lukt om om de puzzel RIVIER+KLIMAAT+PARK te leggen, dan kan dit het wenkend perspectief zijn dat het project 'ziel' gaat geven. Wellicht een nationaal rivierdeltapark van Europese allure inclusief bijpassende economische activiteiten en werkgelegenheid.

Een scherpe, maar eerlijke, formulering van het USP helpt het project. Hierbij kan geleerd worden van het Markdal (Breda & Alphen-Chaam: winnaar Eenvoudig Beter Trofee 2016), waarbij een goede samenwerking tussen overheden en particulieren heeft geleid tot een succesvolle gebiedsontwikkeling. Ook Kempenbroek is een goede referentie, evenals de Gelderse Poort, waarbij ruimte voor de rivier samengaat met gebiedsontwikkeling in de vorm van recreatie en toerisme met een positief economisch effect (landschapspark).

Aanpak insnijding als krachtige motor

Om het probleem van de zich steeds dieper insnijdende IJssel aan te pakken en een succesvolle gebiedsontwikkeling op gang te brengen, is een krachtige motor nodig.

Eenvoudig geformuleerd moet het zomerbed omhoog. Daarmee zou het laagwaterpeil in de rivier omhoog gaan en het grondwater in de uiterwaarden stijgen. Daar waar het kan zou dit moeten worden gecombineerd met het verwijderen van de zomerkades, zodat een groter deel van de rivierafvoer bij hoger waterstanden dan '*bankful*' door de uiterwaarden gaat en de uitschuring wordt afgeremd/gestopt (nu persen de zomerkades alle water door het zomerbed, met sterke uitschuring tot gevolg). Zo kunnen tevens de hoogwaterstanden juist omlaag gebracht worden en wordt de overstromingsdynamiek van de uiterwaarden natuurlijker. Hierdoor ontstaan er kansen voor natte natuur, zoals natte glanshaver-vossestaartheooilanden, bloemrijk weidevogelgrasland en oobos. Ook de versteende oevers die nu voor een harde en scherpe overgang tussen zomerbed en uiterwaarden zorgen zou moeten worden ontsteend en minder steil moeten worden gemaakt.

Bij een zomerbedverhoging zou ook de bevaarbaarheid van de IJssel verbeteren.

Wij adviseren om met Rijkswaterstaat het gesprek aan te gaan over de opgave voor de duurzame bodemligging. Een integrale aanpak van de rivierbodem, zomerkades en de uiterwaarden kan deze krachtige motor zijn, waarop veel andere relevante doelen kunnen aanhaken. Zo is het ook denkbaar om het grondverzet te combineren met het ecologisch, landschappelijk en recreatief aantrekkelijker maken van de zandwinplassen. Een integrale aanpak geeft de mogelijkheid om van een puntsgewijze aanpak te komen tot een vlakdekkende ingreep.

Ontwerpen van ordenende principes voor kansrijke oplossingsrichtingen

U staat voor de opgave om 130 aangereikte bouwstenen te beoordelen en te integreren tot een beperkt aantal kansrijke oplossingsrichtingen. Wij adviseren de alternatieven/varianten altijd integraal (mix van doelstellingen) en met kwaliteit te op te bouwen, vanaf de start. Een sectorale insteek leidt tot polarisatie of een samenraapsel zonder logisch verband. Heldere principes en een krachtige visie zijn van belang om de integratieslag te kunnen maken. Daarnaast is de vertaling van de visie in landschapsarchitectonische principes nodig, met een heldere onderverdeling in systemen, structuren en patronen. Dit moet ook antwoord gaan geven op de vraag welke vormen van dijkversterking en rivierverruiming passen in dit landschap.

Ontwerpimpuls

De veelheid aan initiatieven, de technische componenten en vereiste stappen in de systematiek van MIRT, MER en MKBA kunnen belemmerend werken om tot een inspirerend wenkend perspectief te komen. In dergelijke complexe planprocessen helpt het om een ontwerpimpuls in te bouwen, bijvoorbeeld in de vorm van een meervoudige opdracht. Door met ervaren ontwerpers met een onbevangen blik naar het gebied met z'n opgaven te kijken, kunnen verrassende inzichten ontstaan die een scherpe gebiedsvisie een stap dichterbij kunnen brengen.

Wij adviseren u graag om nadere invulling te geven aan dit advies.

Met vriendelijke groet,

ir. Yttje Feddes

Voorzitter van het Q-team Rivierklimaatpark IJsselpoort

Het Q-team MIRT-verkenning Rivierklimaatpark IJsselpoort bestaat uit Yttje Feddes (voorzitter), Peter van Rooy, Frans Klijn en Sjef Jansen. Het doel van het Q-team is het borgen van de ruimtelijke kwaliteit en integraliteit van de MIRT-verkenning. Voor contact met het Q-team kunt u zich richten tot secretaris Kees van der Velden, 026 3598140 of k.vander.velden@gelderland.nl.